

GEOGRAFIYA DARSLARIDA SHIMOLIY AMERIKA MINTAQASI GEOGRAFIK O'RNINI CHEGARALARI HAQIDA O'RGATISH METODLARI

Sayida Xudoynazarova

Termiz tumani 5-maktabning

geografiya fani o'qituvchisi

e-mail: rustamkhurramov@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqola geografiya darslarida shimoliy amerika mintaqasi geografik o'rnini chegaralari haqida ma'lumot berishda qo'llaniladigan metodlar haqida yozilgan.

Аннотация. Эта статья о методах, используемых на уроках географии для предоставления информации о географическом положении североамериканского региона.

Annotation. This article describes the methods used in geography classes to provide information about the geographical location of the North American region.

Kalit so'zlar: geografiya, shimoliy amerika, mintaqah, metod, ocean, suv.

Ключевые слова: география, Северная Америка, регион, метод, океан, вода

Keywords: geography, north america, region, method, ocean, water

Kirish (Introduction). AQSH hududining kattaligi jihatidan dunyo mamlakatlari o'rtasida 4-o'rinda (Rossiya, Kanada, Xitoydan keyin) turadi. AQSH iqtisodiy-geografik jihatdan qulay, ammo bir-biridan uzoq uch hududdan iborat.

Asosiy hudud (hududi 8.84 mln km/kv, aholisi 303.1 mln kishi) Shimoliy Amerikaning markazida joylashgan, shimolda Kanada va janubda Meksika davlatlari bilan (chegaralar tabiiy marra-lar-tog'lar, daryo va ko'llardan o'tadi va tinch) chegaralangan va g'arbdan Tinch okeani sharqdan Atlantika okeani suvlari uning qirg'oqlarini yuvib turadi. Qirg'oqlari tabiiy buxta, gavanlarga boy bo'lib kemachilikni rivojlantirish uchun qulay[2].

Alyaska shtati materikning shimoli-g'arbiy qismiga joylashgan Tinch va Shimoliy Muz okeani suvlari bilan o'ralgan va quruqlikda Kanada bilan chegaradosh (hudud 1519 km/kv, aholisi 600.0 kishi). Bering bug'ozi orqali Rossiya (Ratmanov oroli) va AQSh (Kruzenshteyn oroli) dengiz chegaralari o'tadi. Gavayi orollari (16.7 ming km/kv, aholisi 1.3 mln kishi) Tinch okeanining markaziy qismida (24 ta orol) joylashgan.

AQSH iqtisodiy-geografik o'rnini qulay bo'lib, jahon mamlakatlari bilan samarali transport-iqtisodiy aloqalarni olib borish imkonini beradi.

AQSH nisbatan yosh davlat, yevropaliklar tomonidan XVI- asrdan boshlab o'zlashtirgan. Dastlab Atlantika qirg'oq bo'yida Buyuk Britaniyaning 13 ta koloniyasi bo'lgan. 1776-yili AQSH mustaqilligi elon qilindi. XX-asrga qadar g'arbga tomon kengaydi (hududlar sotib yoki bosib olindi va o'zlashtirildi). Alyaska 1867-yili Rossiyadan sotib olingan, Gavayi orollari esa uzoq vaqt AQSH mustamlakasi bo'lgan. O'tgan asrning 50-yillarida Alyaska va Gavayi orollari shitat maqomiga ega bo'ldi. AQSH iqtisodiy statistik nuqtai nazardan 4ta makro iqtisodiy rayonga: Shimoliy-Sharq, O'rta-G'arb, Janub va G'arbga bo'linadi. Axolini ro'yxatga olish byurosi esa AQSHni 9ta rayonlariga: Yangi Angilya, O'rta Atlantika shitalari, Janubiy Atlantika shitalari, Janubi-sharq markaziy shitalari, Janubi g'arb, tog'li shitalar, Tinch okeani shitalariga ajratadi[3].

AQSH federativ respublika, siyosiy-ma'muriy jihatdan 50 shitat (shitatlar quyi ma'muriy okrug grafiklarga bo'linadi) va Kalumbiya federal okrugidan iborat. Amaldagi konstitutsiya 1787-yilda qabul qilingan va shu kunga qadar 26ta o'zgartirish kiritilgan, xolos. Mamlakat boshlig'i Prezident. Qonun chiqaruvchi organ Kongress.

Dunyo makromintaqalari o'rtasida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi jihatidan Shimoliy Amerika makromintaqasi yetakchi mavqega ega. Shimoliy Amerika mamlakatlariga Meksikada shimolda joylashgan davlatlar AQSH, Kanada va Daniyaning orol mustamlakasi Grelandiya kiradi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Ayni vaqta Grelandiyaning shimoliy va sharqiy qirg'oqlari kemachilik uchun noqulay bo'lib, yil bo'yi suzib yuruvchi muz bo'laklari bian qoplangan. Faqatgina Grelandiyaning unchalik katta bo'lmagan Janubiy G'arbiy qirg'oq bo'ylari kemachilik uchun qulay.

Kordlyera tog'lari tizimi ko'plab yoysimon tizmlardan iborat bo'lib ulardan g'arbda balandligi 1000-2000 m ichki yassi tog'lar va platolar Mintaqasi mavjud. Bu Yassi tog'liklar supasimon tekisliklar, tizmalar va soyliklar (Katta havzadagi Ajal vodiysi dengiz sathidan balandligi 85 m) bo'lib, parallel yo'nalgan tog' zanjiridan iborat. Alyaskada to Panama bo'yniga qadar Kordelera tog' tizmalari cho'zilib yotadi (Eng baland nuqtasi Alyaska tizmasidagi Mak-Kinli cho'qqisi, 6193 m) Tinch Okeani sohil bo'yida nihoyatda tor va uzilib-uzilib joylashgan tekisliklar mavjud. Kaliforniya yarim oroli AQSHning G'arbidagi xo'jalik jihatdan o'zlashtirish qulay bo'lgan hududdir[10].

Makromintaqa iqlimining tarkib topishida Shimoliy Amerika materigining shimoldan janubga tomon cho'zilib yotganligi muhim o'rin tutadi. Kordelera tog' tizimining Meridional joylashganligi tinch okeanidan Kirib kelgan havo massalarning tasirini pasaytiradi.

Shuningdek, sovuq Labrador oqimi Makromintaqaning shimoliy- sharqida havoning tez-tez sovib turishida qishning ayrim yillari juda qattiq sovuq bo'lishida asosiy sababchidir[9].

Shimoliy Amerika makromintaqasida arktika, subarktika, mo'tadil va subtropik iqlim mintaqalari shakllangan. Arktika iqlim mintaqasida Grenlandiya oroli, Kanada, Arktika arxipelagi va materikning Shimoliy qirg'oq bo'ylaridan to Shimoliy Qutbga qadar bo'lgan hududlar kiradi. Qish uzoq davom etadi, Alyaska va Kanada SHimoliy- G'arbida -64*, Grenlandiya muz qoplamida (300 m balandlikda) -70* sovuq bo'ladi. Yoz sovuq, iyulda havo harorati -0* atrofida kuzatiladi. Shimoliy Muz okeanining sharqiy orollari va Grenlandiya abadiy muzliklar bilan qoplangan. AQSH avtomobil transporti zamonaviy transport vositalari va yo'llariga, yuqori darajada xizmat ko'rsatuvchi servis tizimga ega. Avtomobil parki 200mln. Avtomashinadan iborat bo'lib, buning 3/4 qismi yengil va 1/4 qismi yuk avtomobillaridir[5]. Avtomobil yo'llarining umumiy uzunligi 6431ming km: shundan qattiq qoplamga ega bo'lgan yo'llar 5400ming km, takomillashgan qoplamga ega bo'lgan yo'llar 3500ming km. (yuqori tezlikda harakatlanish imkoniyatini beruvchi avtomobil trassalar uzunligi 88641 km). Avtomobil yo'llarining sifat jihatdan yaxshilanishi davom etmoqda. Avtomobil yo'llari okeandan- okeanga, kenglik va meridional yo'nalishga ega. Ammo yirik sanoat markazlari, megalopolislarda avtomobil oqimining 'tiqini' kuchayib borishi, atmosferani ifloslantirishdan tashqari asabga teguvchi, shovqin zo'riqishi dan iborat, psixoxayajon jarayonini yuzaga keltiradi[11].

AQSH dastlabgi quvur transporti rivojlangan mamlakatlardan biri. Quvur transportining umumiy uzunligi 730 ming km (shundan magestral neft quvurlari 275ming km)bo'lib, mamlakatdagi 75% neftni haydaydi. Aynan neft magistrallari neft qazib chiqaruvchi rayonlardan istemol rayonlariga (Texas shtatidan AQSHning barcha shtatlariga, Alyaskadan Tinch okean qirg'oq bo'yiga) yo'nalgan[7].

Ichki suv transportining rivojlanishi yil bo'yi davom etadigan navigatsiya bilan bog'liq bo'lib, AQSH yuk aylanmasining 11.5%i to'g'ri keladi. Suv yo'llarining umumiy uzunligi 41ming km (Missisipi daryosi havzasi, Buyuk Ko'llar). Yirik portlar: Chikago, Dulut, Buffallo, Detroyt, Klivlend, Tolido va boshqalar. AQSH halqaro yuk aylanmasining 75%i dengiz transportiga to'g'ri keladi. Mamlakatda 100ga yaqin dengiz portlari (portlarning ko'pchiligi chuqur emas va yirik ixtisoslashgan tankerlar uchun noqulay bo'lsada, dunyodagi yirik kontener tashish flotiga va

markazlariga ega) bo'lib, shundan 18tasining yuk aylanmasi 20mln. T dan ortadi. Bu portlarda barcha yuklarning 80%i tushiriladi. Dengizda yuk tashish bo'yicha AQSH dunyoda Yaponiyadan so'ng ikkinchi o'rinda turadi. AQSH ko'proq, qulay bayroq'lar mamlakatlar orqali kabotaj (Panama kanali, Meksika ko'rfazi, Atlantika va tinch okeani qirg'oq bo'ylari) aloqalaridan foydalaniladi. Yirik portlari: Nyu-York, Yangi Orlean, (yuk aylanmasida 1-o'rinda) San-Fransisko, Los-Anjeles, Filadelfiya, Baton-Ruj, Korpus-Kristi, Sietil. Havo transporti ichki va halqaro yo'lovchi tashishda katta o'rin tutadi[6].

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations).

Maydoni 9373000 kvadrat kilometr. Aholisi 281421900 dan ortiq kishi. Amerika Qo'shma Shtatlari g'arbiy yarim shardagi eng katta mamlakat. Hududining deyarli hammasi Shimoliy Amerikada joylashgan. AQSHning sharqiy qirg'og'ini Atlantika okeani, g'arbiy qirg'og'ini Tinch okean suvlari yuvib turadi[8].

AQSHning iqlimi asosan mo'tadil va subtropik. Haqiqiy tropiklar ham bor bular Tinch okeandagi Gavayi orollari bo'lib, ular AQSH shtatlaridan biri hisoblanadi. Shimoldagi Alyaska shtatida esa qishda Arktikasovuqlaribo'ladi. Mamlakat markaziy qismidagi tekisliklar g'arbda tepalari qor bilan qoplangan ulug'vor Qoyali tog'larga, sharqda esa uncha baland bo'lmagan Appalachi tog'lariga borib tutashgan.

Amerikadagi tog'lar, ayniqsa Appalachi tog'lari bag'ri ko'mir, neft, tabiiy gaz, temir rudasi, rangli metall rudalari va boshqa foydali qazilmalarga boy. Amerikaning eng yirik daryolari Missisipi uning irmog'i Missuri. Yevropaliklar Shimoliy Amerikaga 16-asrda Kolumb Amerikani kashf qilgandan keyin ko'chib bora boshladilar. Yevropaliklar Amerika qit'asining tub aholisi indeyeslarni shafqatsiz qira boshlaganlar. Tirik qolgan indeyeslar unumsiz cho'l yerlarga rezervatsiyalarga surib chiqarilgan. AQSHda Afrikadan bir vaqtlar zo'rlik bilan olib borilgan qullarning avlodlari bo'lgan qora tanli Amerikaliklar hamyashaydi.

ADABIYOTLAR:

1. Soliyev A, Maxammadaliyev R, Iqtisodiy va ijtimoiy geografiya asoslari. T, O'zMU. 2005 yil.
2. Ergashev A. va boshq. Jaxon mamlakatlari. Toshkent 2006 yil.
3. Mintaqalar va mamlakatlar iqtisodiyoti. Olimjon Abdullayev. Toshkent ,Yangi asr avlodi'-2009 yil.
4. Ahmedov B. Lotin Amerikasi. T.O'z dav nashr. 1963.
5. Niyozalievna, I. K., & Saitovna, K. T. (2022). CREATING ENGLISH ENVIRONMENT IN TEACHING ESP.
6. Хидирова, И., Саттарова, Г. Х., Карабаева, Д. Э., & Рахимов, Н. И. (2018). КАТЕГОРИЯ ВРЕМЕННОЙ ОТНЕСЕННОСТИ АНГЛИЙСКОГО ГЛАГОЛА. Студенческий вестник, (24-1), 49-51.
7. Хидирова, И. Н. (2019). КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ КАК ОСНОВНАЯ ЦЕЛЬ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ КАК ВТОРОМУ ИНОСТРАННОМУ. Интернаука, (19-3), 16-17.
8. Хидирова, И. Н., & Гелдиева, Д. Э. (2020). ФОРМА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ГЛАГОЛА В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ. In КУЛЬТУРОЛОГИЯ, ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ И ФИЛОЛОГИЯ: СОВРЕМЕННЫЕ ВЗГЛЯДЫ И НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ (pp. 7-11).
9. Хидирова, И. (2019). ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИНФОРМАЦИОННОЙ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ ЛЕКСИКЕ УЧАЩИХСЯ. In Молодой исследователь: вызовы и перспективы (pp. 93-96).
10. Саломова, Г. А., & Хуррамов, Р. С. (2021). Структура, Семантика И Информационный Потенциал Аббревиатур. Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали, 1(6), 179-186.

-
11. Salomova, G. A., & Khurramov, R. S. (2021). ABBREVIATION IN ENGLISH, UZBEK, RUSSIAN LANGUAGES DIFFERENT STRUCTURAL TYPES. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 2(12), 646-654.